
Wprowadzenie

Przemieszczanie się jest niezaprzeczalnie wpisane w ludzką naturę. Odniesienia do migracji można znaleźć praktycznie we wszystkich aspektach życia. W pewnym uproszczeniu, jak zauważa Dariusz Stola, „historia człowieka to historia migracji”¹. Topos człowieka w drodze – *homo viator* – jest też obecny od wieków w szeroko pojętej sztuce i literaturze. „Nomadyczność współczesnej (i nie tylko!) kultury stanowi trudny do podważenia fakt. Ludzie wędrują przez życie, ale i przemieszczają się w rozmaitych innych formach”². Parafrazując słynną łacińską maksymę, można zatem stwierdzić, że *migrare humanum est*³ (tłum. migrowanie jest rzeczą ludzką). Jednocześnie migracje przez wieki podlegały różnym reglamentacjom, a prawo do wyjazdu czy wjazdu było niejako nagrodą za współpracę z władzą. Tymczasem, jak stwierdza Zygmunt Bauman, „mobilność okazuje się najwyższej cenioną i pożądaną wartością”⁴. Jest niezbędnym elementem praw człowieka.

W dzisiejszych realiach społeczno-politycznych temat migracji jest podnoszony przez polityków, naukowców, dziennikarzy i zwykłych obywateli. Nie ulega wątpliwości, że migrowanie to zjawisko globalne, interesujące znaczącą liczbę osób. Według szacunków Międzynarodowej

¹ D. Stola, *Historia człowieka to historia migracji*, [w:] M. Lesińska, M. Okólski (red.), *25 wykładów o migracjach*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2018, s. 81.

² E. Biłas-Pleszak, J. Przyklenk, A. Rejter, K. Sujkowska-Sobisz (red.), *Wędrownka, podróż, migracja w języku i kulturze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018, s. 9.

³ Por. E. Jaroszewska, A. Rajkiewicz, *Migracje, migranci i polityka migracyjna*, [w:] G. Firlit-Fesnak, J. Męcina (red.), *Polityka społeczna*, PWN, Warszawa 2018, s. 283.

⁴ Z. Bauman, *Globalizacja*, tłum. E. Klekot, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2000, s. 92.

Organizacji do spraw Migracji (IOM) w 2020 r. na świecie było prawie 281 mln migrantów, tj. 3,6% światowej populacji⁵. Jak zauważa John Salt: „różnica między tym, co dzieje się dziś, a tym, co się działo w poprzednich erach, polega na tym, że Ziemię zamieszkuje coraz więcej ludzi, a co za tym idzie – coraz więcej jest także przemieszczających się osób”⁶.

W polskim dyskursie społeczno-politycznym zagadnienie migracji zajmuje szczególnie ważne miejsce. Po akcesji Polski do Unii Europejskiej 1 maja 2004 r. agendy polityczną, publiczną i medialną zdominowała kwestia emigracji Polaków do innych państw członkowskich. Wcześniej wiele miejsca poświęcano migracjom do krajów pozaeuropejskich: Stanów Zjednoczonych, Kanady czy Australii⁷. Z czasem do powyższej problematyki dołączyła imigracja do Polski, zwłaszcza z byłego bloku sowieckiego. W ostatnich latach zainteresowanie tym zagadnieniem znacznie wzrosło⁸.

Od wejścia Polski do Unii zjawisko nowych trendów w polskiej emigracji zostało już dobrze opisane i przeanalizowane w literaturze przedmiotu⁹. Jednocześnie wciąż zauważalne są luki w poakcesyjnej analizie niektórych wcześniejszych i obecnych kierunków migracji Polaków. Przykładem takiej luki są procesy emigracyjne na Półwysep Apeniński. Większość

⁵ Por. <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2020-interactive/> (dostęp: 15.12.2021 r.).

⁶ J. Salt, *Mobilność, wiedza i nowoczesna komunikacja*, [w:] A. Górny, P. Kaczmarczyk, M. Lesińska (red.), *Transformacje. Przewodnik po zmianach społeczno-ekonomicznych w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016, s. 113.

⁷ K. Iglicka, *Poland's Post-War Dynamic of Migration*, Routledge, Nowy Jork 2019.

⁸ M. Duszczyk, K. Matuszczyk, *The Employment of Foreigners in Poland and the Labour Market Situation*, „Central and Eastern European Migration Review” 2018, nr 2, s. 53–68.

⁹ Por. np. I. Grabowska-Lusińska, M. Okólski, *Emigracja ostatnia?*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009; A. White, *Polish Families and Migration since EU Accession*, Policy Press, Bristol 2016; R. Black, G. Engbersen, M. Okólski, C. Panfiru (red.), *A Continent Moving West? EU Enlargement and Labour Migration from Central and Eastern Europe*, Amsterdam University Press, Amsterdam 2010; A. Janicka, P. Kaczmarczyk, *Mobilities in the Crisis and Post-Crisis Times. Migration Strategies of Poles on the EU Labour Market*, „Journal of Ethnic and Migration Studies” 2016, nr 42 (10), s. 1693–1710; P. Kaczmarczyk, M. Okólski, *Demographic and Labour-Market Impacts of Migration on Poland*, „Oxford Review of Economic Policy” 2008, nr 24 (3), s. 599–624; M. Lesińska, M. Okólski, K. Slany, B. Solga (red.), *Dekada członkostwa Polski w UE. Społeczne skutki emigracji Polaków po 2004 roku*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014; M. Ślusarczyk K. Slany, P. Pustułka E. Guribye (red.), *Transnational Polish Families in Norway. Social Capital, Integration, Institutions and Care*, Peter Lang, Frankfurt nad Menem 2018; I. Czerniejewska, I. Main, *Post-Accession Female Mobility between Poland and Norway. New Trends and New Ways of Thinking about Migration*, „Sprawy Narodowościowe” 2017, nr 49; D. Praszalowiec, *Polacy w Berlinie. Strumienie migracyjne i społeczności imigracyjne*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2010.

dotychczasowych publikacji skupiała się bowiem na wyjaśnieniu mobilności do Wielkiej Brytanii, Niemiec, Irlandii, Holandii i Skandynawii¹⁰. Wyjazdy do Włoch pozostawały w tym kontekście nieco na uboczu.

Pewne elementy analizy polskich migracji pracowniczych w kierunku włoskim po 2004 r. można znaleźć np. w publikacjach Agnieszki Małek¹¹, Anny Rosińskiej (Kordasiewicz)¹² czy Weroniki Kloc-Nowak¹³, są one jednak poświęcone głównie rozważaniom socjologicznym z uwzględnieniem skali mikro. Brakuje natomiast całościowego przedstawienia tematyki ekonomicznych migracji Polaków do Włoch, w perspektywach: teoretycznej, prawnej, historycznej, statystycznej i empirycznej. Lukę tę próbuje wypełnić prezentowana książka.

Co oczywiste, akcesja Polski do Unii Europejskiej i związane z tym uzyskanie przez polskich migrantów prawa do swobody przepływu pracowników stanowiły podłoże do zmian w ich zatrudnieniu we Włoszech (zwiększyła się możliwość uzyskania legalnej pracy, łatwiejsze stało się uczestnictwo w konkursach publicznych, usprawniły się procedury rekrutacyjne itd.). Nie oznacza to jednak, że przemiany te, choć implementowane do włoskiego prawa, od razu przełożyły się na realia rynku pracy. Specyfiką tego ostatniego jest bowiem znaczna szara strefa¹⁴ oraz sieć mniej lub bardziej formalnych powiązań między pracownikami i ich pracodawcami. Dotyczy to także relacji cudzoziemcy–Włosi.

¹⁰ M. Okólski, *The Migration Transition in Poland*, „Central and Eastern European Migration Review” 2021, nr 10 (2), s. 151–169.

¹¹ Por. m.in. A. Małek, *Migrantki-opiekunki. Doświadczenia migracyjne Polek pracujących w Rzymie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011; eadem, *Polska „badante” w Rzymie. Kształtowanie migracyjnej przestrzeni miejskiej*, Komitet Badań nad Migracjami Ludności i Polonią przy Prezydium PAN, Warszawa 2010; eadem, *Donne dell’Est. Opiekunki seniorów we Włoszech*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2012, nr 1 (143), s. 31–52.

¹² Por. m.in. A. Rosińska (Kordasiewicz), *Praca pomocy domowej. Doświadczenie polskich migrantek w Neapolu*, Warszawa 2005; eadem, *Stużąca – pracownik – domownik. Polki jako pomoce domowe w Neapolu w kontekście retradycjonalizacji instytucji*, „Kultura i Społeczeństwo” 2008, nr 52 (2), s. 79–109; eadem, *Role-Identity Dynamics in Care and Household Work. Strategies of Polish Workers in Naples, Italy*, „Qualitative Sociology Review” 2014, nr 10 (4), s. 88–114.

¹³ Por. m.in. W. Kloc-Nowak, *From Pioneer Migration to Family Reunification. Polish Women’s Narratives of Lifestyle Preferences in Bologna, Italy*, „Gender, Place & Culture” 2018, nr 25 (6), s. 916–931.

¹⁴ W przypadku Włoch nie chodzi wyłącznie o ekonomię o podłożu kryminalnym czy o brak rejestracji stosunków pracy, ale również o inne formy nielegalności: unikanie opodatkowania, deklarowanie zaniżonego dochodu względem pozyskiwanego, zatrudnianie pracowników w mniejszym wymiarze godzin niż rzeczywiście wykonywany itd., za: https://www.econopoly.ilsole24ore.com/2019/07/08/economia-sommersa-lavoro-nero/?refresh_ce=1 (dostęp: 5.08.2019 r.).

Ta monografia opiera się na rozprawie doktorskiej obronionej przeze mnie na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. Stanowi jej skrót z uwzględnieniem najważniejszych uwag i sugestii recenzentów. W publikacji opisuję realia zatrudnienia polskich pracowników we Włoszech z naciskiem na sytuację wysoko wykwalifikowanych Polek. Pokazuję też specyfikę włoskiego rynku pracy oraz jego odrębność w stosunku do rynków pracy w innych państwach, które przyjęły największą liczbę poakcesyjnych emigrantów z Polski.

Książkę pisałam również z perspektywy osobistej. Mieszkam we Włoszech od 2002 r. i zawodowo od ponad 15 lat zajmuję się kwestiami zatrudnienia cudzoziemców w tym kraju. Jako pracowniczka Działu Prawnego Wydziału Konsularnego i Polonii Ambasady RP w Rzymie mam możliwość obserwacji na co dzień problemów, z jakimi borykają się Polacy na włoskim rynku pracy. Równocześnie mój długoletni pobyt na Półwyspie Apenińskim stał się niepowtarzalną okazją, by poznać dogłębnie panujące tu zwyczaje oraz liczne, fascynujące powiązania Polski i Włoch. Wierzę, że wzbogaciło to zarówno aspekt merytoryczny, jak i literacki opracowania.

Szczególnie istotna jest część empiryczna tej publikacji. Oddaję w niej głos bezpośrednio zainteresowanym – wysoko wykwalifikowanym Polkom, które mieszkają i pracują we Włoszech przynajmniej od 2009 r., ale w przeważającej mierze znacznie dłużej. Prowadzone przeze mnie dla celów rozprawy doktorskiej jakościowe i ilościowe badania zakończyły się w 2019 r. i ta data jest cezurą końcową, jaką tu przyjął. Nie poddaję zatem analizie konsekwencji ograniczenia mobilności spowodowanego pandemią koronawirusa, które z całą pewnością zmieniają sytuację zatrudnienia cudzoziemców we Włoszech – także obywateli unijnych.

Powstanie monografii zawdzięczam pomocy wielu osób, które wspierały mnie na każdym etapie przygotowywania dysertacji, dzieląc się wiedzą, uwagami, dyskutując ze mną nad pojawiającymi się w trakcie pisania nowymi problemami i wreszcie po prostu kibicując mi, abym doprowadziła ten stale rozrastający się projekt do szczęśliwego zakończenia. Największe podziękowania składam w tym miejscu mojemu promotorowi dr. hab. Maciejowi Duszczykowi, prof. UW, za opiekę naukową, którą mnie otoczył, oraz za otwartość, dyspozycyjność i ogromne zaangażowanie w trudny proces tworzenia tej pracy na odległość. Słowa wdzięczności kieruję również do recenzentów pracy: prof. dr. hab. Henryka Chałupczaka z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i dr hab. Brygidy Solgi, prof. Politechniki Opolskiej, których cenne uwagi pomogły mi w jak najlepszym przygotowaniu tej publikacji. Dziękuję także kolegom i koleżankom z Ośrodka Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego za ich życzliwość, nieocenioną pomoc i długie dyskusje

o „migrantologii”. W szczególności chciałabym wskazać Renatę Stefańską, Kamila Matuszczyka oraz Magdę Lesińską, pamiętam jednak i o innych, którzy trzymali kciuki za powodzenie obrony mojej rozprawy. I wreszcie kieruję podziękowania także do osób, które umożliwiły mi przygotowanie tego projektu: respondentek uczestniczących w badaniach oraz wszystkich tych, którzy towarzyszyli mi na przestrzeni lat w odkrywaniu fascynujących dziejów polskich migracji do Włoch. Na ręce Paola Morawskiego, prezesa Fundacji Rzymskiej im. J.Z. Umiastowskiej, składam natomiast wyrazy wdzięczności za wsparcie finansowe tej publikacji.

Jak pisze Witold Zahorski:

niewiele jest krajów polskiej diaspory tak związanych z polskimi dziejami jak Włochy. Nasza religia, nasza literatura, sztuka, architektura [...] nie byłyby tym, czym są, bez światła ku nam stąd płynących. Wspólnota religijna, kulturalna i jakże często wspólnie przelana krew za wspólne ideały – leżą u podłoża polsko-włoskiej przyjaźni. Polsko-włoskie powiązania wzmocniali przez wieki duchowni i świeccy: święci, błogosławieni, mężowie stanu, uczeni, pisarze i poeci, artyści i żołnierze¹⁵.

Zasadne jest zatem stwierdzenie, że związki polsko-włoskie, oddziałujące dychotomicznie, kształtowały przez wieki historię, naukę, kulturę, sztukę, literaturę obu krajów, a także ich społeczeństwa. Ta monografia analizuje migracje Polaków do Włoch wieloaspektowo, tłumacząc wciąż żywe zainteresowanie polskich migrantów wyjazdami w kierunku włoskim, mimo trudnej od lat sytuacji gospodarczej w tym kraju.

Autorka

¹⁵ W. Zahorski, *Polak we Włoszech*, Tipografia P.U.G., Rzym 1983, s. 16.